

**Mariusz Dacko, Aneta Dacko**

*Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kollątaja w Krakowie*

## **STRUKTURA AGRARNA ROLNICTWA W WOJEWÓDZTWIE MAŁOPOLSKIM**

*THE AGRARIAN STRUCTURE IN THE MAŁOPOLSKIE VOIVODSHIP*

**Słowa kluczowe: rolnictwo, struktura agrarna, województwo małopolskie**

*Key words: agriculture, agrarian structure, the Małopolskie voivodship*

**Abstrakt.** Przedstawiono ocenę struktury agrarnej rolnictwa w województwie małopolskim. Wykorzystano Bank Danych Lokalnych GUS oraz dane udostępnione przez Departament Środowiska, Rolnictwa i Geodezji Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego. Scharakteryzowano zasoby gruntów rolnych oraz liczbę indywidualnych gospodarstw rolnych w poszczególnych grupach obszarowych, poddając dyskusji zjawisko rozdrobnienia rolnictwa, jego skalę i potencjalne skutki. W pracy wykazano, że powierzchnia gospodarstw rolnych w Małopolsce jest z reguły bardzo niekorzystnie pofragmentowana na wiele małych pól, co skutecznie utrudnia racjonalną gospodarkę. Niezbędne jest stworzenie mechanizmów stopniowego zwiększania powierzchni gospodarstw rozwojowych (przez usankcjonowanie sprzedaży ziemi rolnej rolnikom i/lub formalnie zawierane wieloletnie dzierżawy).

### **Wstęp**

W licznych monografiach, studiach i publikacjach poświęconych tematyce polskiego rolnictwa często podkreślany jest problem nadmiernego rozdrobnienia struktury agrarnej. Na zjawisko to wskazują m.in.: Głowacki [2002], Kotala [2003], Moskal [2003], Otoliński [2007], Zegar [2009], Musiał i Otoliński [2009], oraz Musiał [2008, 2010]. Jest to zjawisko zróżnicowane regionalnie, szczególnie widoczne w południowej Polsce i bez wątplenia na największą skalę występujące w województwie małopolskim<sup>1</sup>.

Z ekonomicznego punktu widzenia rozdrobnienie agrarne ocenia się negatywnie – przyczynia się ono bowiem do niepełnego wykorzystania możliwości produkcyjnych rolnictwa i zwiększenia kosztów produkcji. Rozdrobnienie ogranicza dochodowość rolnictwa i osłabia jego orientację rynkową, sprzyja zaś procesom dekapitalizacji majątku trwałego gospodarstw.

Również społeczne skutki rozdrobnienia są postrzegane negatywnie. Zdaniem Musiała [2008] jeszcze 20-30 lat temu małe kilkuhektarowe gospodarstwo mogło zapewnić rodzinie rolniczej dochody porównywalne do dochodów rodzin, w których źródłem utrzymania była praca w lokalnej administracji lub oświacie. Obecnie nie jest to już możliwe, a pogłębiający się dysparytet dochodowy gospodarstw drobnych sprawił, że ich właściciele mają kłopoty nie tylko z utrzymaniem rodziny, ale też ze znalezieniem następcy. W konsekwencji w rozdrobnionych agrarnie regionach ukształtował się model dwuzawodowości rodzin rolniczych, któremu towarzyszy marginalizacja działalności rolniczej jako źródła utrzymania. Produkcja rolnicza jest w takich przypadkach w znacznym stopniu przeznaczana na samozaopatrzenie, gospodarstwo traci cechy rynkowe, nabiera zaś charakteru socjalnego. Można z dużym prawdopodobieństwem przypuszczać, że przyszłością znacznego odsetka małych, słabych ekonomicznie gospodarstw w Małopolsce będzie wygaszanie produkcji. Zdaniem Kapusty [2003], gospodarstwa drobne będą stopniowo przekształcać się w działki przydomowe rodzin utrzymujących się z dochodów pozarolniczych. Szczególnie niekorzystnym społecznym skutkiem rozdrobnienia agrarnego jest zagrożenie rodzin rolniczych ubóstwem ze wszelkimi tego konsekwencjami, do których należy m.in. wykluczenie społeczne i bierność ludności w wieku produkcyjnym oraz uzależnienie od zasiłków i świadczeń socjalnych.

Przyrodniczo-ekologiczne konsekwencje rozdrobnienia rolnictwa mogą mieć charakter zarówno negatywny, jak i pozytywny. Musiał [2010] wskazuje na wysoki udział odłogów w wielu rozdrobnionych agrarnie gminach Podkarpacia. Trwale porzucona ziemia rolnicza podlega utracie walorów użytkowych i szybkiej sukcesji przez zakrzaczanie. Zdaniem Weinera [2003] nawet z punktu widzenia ekologii jest to zjawisko niekorzystne. Ponadto, gospodarka ściekowa i odpadowa w przypadku słabych ekonomicznie gospodarstw często przybiera charakter rabunkowy w stosunku do środowiska. Przejawia się to m.in. w

<sup>1</sup> W pracy określenia województwo małopolskie, Małopolska, region małopolski przyjęto za tożsame.

tworzeniu dzikich wysypisk śmieci oraz nielegalnym wypompowywaniu ścieków do okolicznych rowów, rzek i na pola celem uniknięcia opłat z tytułu wywozu nieczystości. Jakie są więc ekologiczne korzyści z tytułu rozdrobnienia agrarnego? Okazuje się, że mozaiki długich i wąskich pól z licznymi miedzami skutecznie chronią glebę przed zjawiskiem erozji wodnej. Różnorodność upraw prowadzonych na niewielką skalę w powiązaniu z urozmaiconą rzeźbą terenu oraz zadrzewieniami śródpolnymi sprzyja zachowaniu bioróżnorodności użytkowanych przez człowieka agroekosystemów polowo-łąkowych. Warto zauważyć, że to właśnie dzięki rozdrobnionemu rolnictwu powstał charakterystyczny, niezwykle barwny i malowniczy krajobraz kulturowy małopolskiej wsi, uwieczniany przez wybitnych polskich malarzy, takich jak: Fałat, Malczewski, Pankiewicz i Tetmajer. Ów krajobraz jest produktem rozdrobnienia agrarnego małopolskiej wsi. Przyczynia się on do dużej atrakcyjności turystycznej regionu i stanowi walor szczególnie warty zachowania.

Rozdrobnienie agrarne rolnictwa to zjawisko, któremu w pracach i monografiach zwykle przypisuje się konotację negatywną przez zawężony kontekst ekonomiczno-społeczny. Trudno jest odmówić racji ekonomistom twierdzącym, że rozdrobnienie to przede wszystkim niepełne wykorzystanie zasobów, zwiększone koszty działalności rolniczej, stagnacja, marnotrawstwo i szkodliwe ograniczanie produktywności ziemi. Nadmierne rozdrobnienie rolnictwa może wpływać na bezpieczeństwo żywnościowe regionu/kraju oraz funkcjonowanie innych sektorów gospodarki. Należy jednak zauważyć, że skutki rozdrobnienia są nie tylko negatywne i zachodzą nie tylko w sferze społeczno-gospodarczej. Zmiany struktury agrarnej mogą mieć również swoje poważne konsekwencje przyrodnicze. Nasuwa się więc refleksja, że powinny być one monitorowane, badane oraz ostrożnie i świadomie stymulowane zgodnie z systemowym postulatem uwzględniania możliwie szerokiego kontekstu zjawisk jakże owa struktura może wywoływać.

Celem opracowania była próba przedstawienia i oceny stanu struktury agrarnej rolnictwa regionu małopolski.

## Material i metodyka badań

Analizie poddano zasoby użytków rolnych, liczbę gospodarstw indywidualnych i jednostek rejestrowych w poszczególnych grupach obszarowych. Zbadano z ilu działek składają się jednostki rejestrowe w poszczególnych obrębach. Opracowanie ma charakter poznawczy i teoretyczno-przeglądowy.

Ze studiów literatury przedmiotu wynika, że problem rozdrobnienia rolnictwa w Małopolsce jest zwykle przedstawiany dość ogólnikowo. Badacze problemu przytaczają interesujące spostrzeżenia i obserwacje, które jednak trudno uznać za kompletny wizerunek struktury agrarnej regionu. Przykładowo, Woch [2001] twierdzi, że na obszarach wyżynnych Polski kształt rozłogu jest wręcz katastrofalny. Badacz uzasadnia swój pogląd refleksją, że na średnie kilkuhektarowe gospodarstwo składa się zwykle co najmniej z 7-10 działek o zaledwie 60-arowej powierzchni. Są one przy tym położone w dużej odległości od zabudowań gospodarstw i rzadko zlokalizowane w jednej wsi. Stan taki jest wynikiem znacznego skupienia jednostek osadniczych w warunkach dużego zróżnicowania rzeźby terenu, zmiennej jakości gleb oraz występującej powszechnie szachownicy gruntów ornych i leśnych. Woch [2001] podkreśla, że ważnym czynnikiem rozdrobnienia struktury agrarnej na terenach południowej i południowo-wschodniej Polski o bardzo intensywnym urzeźbieniu gruntów jest duże zaludnienie. Stąd też średnia powierzchnia gospodarstw jest tu bardzo mała i nie przekracza 5 ha. Spostrzeżenia te potwierdzają dane Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), z których wynika, że w 2008 r. średnia wielkość powierzchni użytków rolnych w gospodarstwie była najniższa właśnie w województwie małopolskim i wynosiła jedynie 3,8 ha (dla porównania, w zachodniopomorskim wynosiła 29,7 ha).

O wyjątkowo dużej skali rozdrobnienia rolnictwa Regionu Małopolski świadczy m.in. fakt, że w niektórych wsiach na 1 gospodarstwo przypada ponad 30 działek. Zdaniem Wocha [2001] znane są nawet tak skrajne przypadki, że małe gospodarstwo rodzinne składa się ze 100 i więcej działek. Musiał [2008] podejmujący problem rozwoju obszarów wiejskich regionu Karpat Polskich stwierdza, że rozdrobnienie gospodarstw świadczące o niekorzystnym rozłogu występuje w niemal każdej wsi Podhala i Pienin. Przeciętne gospodarstwo rolne ma ziemię rozdrobnioną na wiele małych działek o łącznej powierzchni kilku hektarów. Rozpowszechnione są również sytuacje, gdy działka rolna ma powierzchnię kilku zaledwie arów i nie ma do niej dojazdu formalnie wyodrębnioną drogą [Musiał 2008]. Specjaliści z zakresu prac urzędzeniowo-rolnych sygnalizują, że oprócz utrudnień w dostępie do dróg w rozdrobnionej agrarnie Małopolsce poważny problem stanowią niuregulowane stany prawne i spory graniczne. Taka struktura agrarna, zdaniem Musiała [2008], wyraźnie odbiega (w sensie negatywnym), od parametrów obszarowych, które umożliwiają racjonalną gospodarkę rolną.

Jednym z opracowań, w których wnikliwiej scharakteryzowano strukturę agrarną Małopolski jest Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa. Z treści tego dokumentu wynika, że średnia powierzchnia indywidualnych gospodarstw rolnych nie przekraczała 3,6 ha UR. W świetle danych z 2003 r. była ona najwyższa w zlokalizowanych na północy regionu powiatach: miechowskim (5,4 ha), proszowickim (4,5 ha) i dąbrowskim (4,2 ha), a najniższa w: chrzanowskim (1,9 ha), wadowickim (2,5 ha) i wielickim (2,5 ha). W planie województwa podkreślono, że cechą charakterystyczną małopolskiego

rolnictwa jest bardzo niekorzystna z ekonomicznego punktu widzenia struktura agrarna, charakteryzująca się zbyt dużą liczbą gospodarstw drobnych, zbyt dużą liczbą działek w gospodarstwie oraz ich rozproszeniem tworzącym niekorzystną szachownicę pól. Zjawiska te dotyczą w szczególności południowej części województwa. Autorzy cytowanego opracowania stwierdzają, że struktura agrarna Małopolski ma charakter stagnacyjny, a przypadki zwiększenia lub zmniejszenia powierzchni bywają bardzo nieliczne (zdarzały się one statystycznie w 1-2 gospodarstwach na 100 w ciągu roku). W środkowej, najbardziej zurbanizowanej części Małopolski, można mówić o tendencji do dalszego rozdrabniania gospodarstw, w części południowej o utrzymywaniu się obecnej struktury, a w części północnej o nieznacznej tendencji do koncentracji ziemi. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podaje, że na obszarze Małopolski można wyróżnić trzy ułożone równoleżnikowo strefy przyrodniczo-ekonomiczne: I rolniczą – północną, II przemysłową – środkową, III turystyczną – południową.

Strefa I jest rzadziej zaludniona i cechuje się relatywnie większym znaczeniem dochodów rolniczych. Rozdrobnienie agrarne jest nieznacznie niższe. Strefa II jest silnie zurbanizowana i gęsto zaludniona. Charakteryzuje się ona znaczną przewagą ludności dwuzawodowej i bardzo dużym rozdrobnieniem ziemi rolniczej. Strefa III obejmuje tereny pogórskie i górskie o dużych walorach krajobrazowych, lecz szczególnie trudnych warunkach do produkcji rolniczej. Strefę tą cechuje znaczne rozdrobnienie gospodarstw i duże znaczenie dochodów pozarolniczych.

Powyższe informacje zawarte w części opisowej planu województwa znalazły cenne uzupełnienie w publikacji Korty [2011], który stwierdził, że: średnia powierzchnia gospodarstwa w strefie I wynosi 2,59 ha, działki w gospodarstwie 0,74 ha, zaś średnia liczba działek w gospodarstwie – 7. Strefę II charakteryzują gospodarstwa o najmniejszej średniej powierzchni 2,2 ha, średniej wielkości działki 0,53 ha i średniej liczbie działek – 12. W strefie III powierzchnia gospodarstw jest największa – 2,66 ha. Ale jednostki te składają się średnio aż z 13 działek o przeciętnej wielkości niewiele ponad 0,5 ha.

Z syntezy owego krótkiego przeglądu literatury wyłania się obraz struktury małopolskiego rolnictwa o bardzo dużym rozproszeniu i znikomym tempie przemian agrarnych. Z przytaczanych opracowań wynika, że gospodarstwa rolne są bardzo małe i regionalnie wykazują nieznaczne zróżnicowanie w ramach równoleżnikowych stref przyrodniczo-ekonomicznych. Wskazuje się także na fakt, że grunty rolników z reguły składają się z wielu niesąsiadujących ze sobą działek znacznie rozproszonych lokalnie w niekorzystnej szachownicy sąsiadujących ze sobą użytków rolnych i lasów.

## Wyniki

Województwo Małopolskie zajmuje powierzchnię 15,2 tys. km<sup>2</sup>. Znaczną jej część ma charakter górski lub wyżynny. Ponad połowę Małopolski stanowią obszary położone powyżej 500 m n.p.m. Jedynie 9% województwa leży na wysokości poniżej 200 m n.p.m. Przy tym, mimo iż jest to jeden z mniejszych regionów Polski, to pod względem liczby mieszkańców znajduje się on w czołówce kraju. W świetle danych GUS obszary wiejskie, które zajmują 89% pow. województwa, są zamieszkane przez niemal 1,7 mln osób, co daje gęstość zaludnienia na poziomie 125 os./km<sup>2</sup>. Należy zauważyć, że jest to wielkość aż 2,5-krotnie wyższa od średniej krajowej. Wysokie zaludnienie obszarów wiejskich regionu z bardzo urozmaiconą rzeźbą terenu i dużymi deniwelacjami (nawet w granicach pojedynczej gminy nierazko wynoszącymi kilkaset metrów) tworzy warunki bardzo sprzyjające rozdrobnieniu rolnictwa. Charakterystyczne dla obszarów wiejskich Małopolski jest znaczne zróżnicowanie jakości gleb i skomplikowana przestrzenna mozaika użytków. Dotarcie doń drogą publiczną jest często utrudnione, a czasem – bez przejazdu przez działkę sąsiada – po prostu niemożliwe. Czynniki zaludnienia wraz z topografią terenu to niewątpliwie główne determinanty rozdrobnienia tutejszego rolnictwa.

W 2000 r. w Małopolsce istniało ponad 333 tys. indywidualnych gospodarstw rolnych z czego zdecydowaną większość (63%) stanowiły gospodarstwa „karłowate” (o pow. do 2 ha UR). Z danych GUS wynika, że liczba gospodarstw ogółem sukcesywnie rosła w Małopolsce jeszcze do 2004 r. Struktura agrarna zmieniała się przy tym nieznacznie, ale momentem zwrotnym wydaje się wstąpienie Polski do UE. Z tą chwilą gospodarstw indywidualnych w Małopolsce dość wyraźnie ubywa, a w strukturze obszarowej powoli wzrasta udział gospodarstw większych (tab. 1). Rozdrobnienie wciąż jest jednak bardzo duże, a odniesione doń tempo przemian agrarnych trudno uznać za zadowalające. W 2000 r. gospodarstw, które miały nie mniej niż 50 ha ziemi rolniczej było w Małopolsce zaledwie 130. Po upływie dziewięciu lat ich liczba zwiększyła się o 64%. Ale podobny, a nawet wyższy wzrost liczby gospodarstw dużych odnotowywano w dobrze już rozwiniętych rolniczo regionach Polski o znacznie korzystniej ukształtowanej strukturze agrarnej. W woj. warmińsko-mazurskim gospodarstw dużych było w analogicznym okresie aż 1885, zaś po 9 latach ich liczba wzrosła o 72%, w kujawsko-pomorskim gospodarstw takich istniało 1314, a ich liczba zwiększyła się o 62%, zaś w dolnośląskim funkcjonowały 1532 duże gospodarstwa ze wzrostem w analogicznym okresie o 70%. Trzeba się więc zgodzić z cytowanym wcześniej

**Tabela 1. Indywidualne gospodarstwa rolne wg grup obszarowych użytków rolnych**  
**Table 1. The number of family farms by arable land category**

Gospodarstwa/ Farms	Lata/Years					
	2001	2003	2004	2005	2007	2009
Liczba ogółem, w tym [tys.]/Total number, including [thous.]	352,9	364,5	372,4	354,2	321,3	310,5
	udział/share [%]					
– do 1 ha włącznie/up to 1 ha	43,91	44,97	46,53	44,94	39,27	40,31
– od 1 do mniej niż 2 ha/1 ha but less than 2ha	22,02	22,34	22,13	22,48	24,03	23,07
– od 2 do mniej niż 5 ha/2 ha but less than 5 ha	26,25	25,08	25,74	24,92	28,29	27,55
– od 5 do mniej niż 10 ha/5 ha but less than 10 ha	6,64	6,04	6,38	6,21	6,60	7,23
– od 10 do mniej niż 15 ha/10 ha but less than 15 ha	0,81	0,84	0,87	0,92	1,17	1,14
– od 15 do mniej niż 20 ha/15 ha but less than 20 ha	0,22	0,48	0,25	0,25	0,30	0,33
– od 20 do mniej niż 50 ha/20 ha but less than 50 ha	0,13	0,22	0,20	0,22	0,27	0,30
– 50 ha i więcej/50 ha or more	0,02	0,04	0,04	0,05	0,06	0,07

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS  
 Source: own study based on the GUS data

stwierdzeniem autorów planu zagospodarowania województwa nt. stagnacyjnego charakteru struktury agrarnej Małopolski. Przypadki zwiększania powierzchni gospodarstw nie zmieniły i nadal radykalnie nie zmieniają rozdrobnionej struktury obszarowej rolnictwa w Małopolsce.

Dane gromadzone przez GUS nie mówią o zagadnieniu równie ważnym jak zaprezentowana powyżej struktura obszarowa. Statystyka publiczna podaje informacje o liczbie gospodarstw w poszczególnych grupach obszarowych, ale nie podaje praktycznie żadnych informacji o rozłogu gospodarstw – układzie gruntów w stosunku do ośrodka gospodarczego. W statystyce publicznej nie znajdziemy informacji o postępującej w poszczególnych obrębach wiejskich parcelacji oraz o średniej powierzchni i liczbie działek w obrębie gospodarstwa rolnego. Próbę zgromadzenia takich danych podjęto w Departamencie Środowiska, Rolnictwa i Geodezji Małopolskiego Urzędu Marszałkowskiego w ramach prac nad analizą struktury agrarnej rolnictwa w województwie małopolskim (zwaną dalej ASA). Dane te zostały autorom udostępnione na mocy umowy o współpracy podpisanej przez urząd marszałkowski z Uniwersytetem Rolniczym im. H. Kołłątaja w Krakowie. Dane te dotyczą przede wszystkim jednostek rejestrowych wykazywanych w operatach ewidencji gruntów. Ponieważ zaś operaty są prowadzone dla obrębów geodezyjnych, jednostka rejestrowa to działki położone w granicach jednego obrębu wchodzące w skład jednej nieruchomości. W świetle Rozporządzenia w sprawie ewidencji gruntów (Dz.U. 2001 r. Nr 38, poz. 454) odrębną jednostką rejestrową gruntów tworzą położone w granicach jednego obrębu działki wchodzące w skład gospodarstwa rolnego, w rozumieniu przepisów o podatku rolnym. W wielu więc przypadkach jednostka rejestrowa gruntów może stanowić odpowiednik gospodarstwa. Jednak gospodarstwa mogą składać się z kilku wykazanych w odrębnych księgach wieczystych nieruchomości położonych w tym samym obrębie. Wówczas jedno gospodarstwo stanowiłoby już odpowiednik nie jednej lecz kilku jednostek rejestrowych w obrębie. Leżące na granicy obrębów gospodarstwa mogą także mieć grunty wykazane w ramach jednej nieruchomości, ale położone w kilku obrębach. W takiej sytuacji 1 gospodarstwo składałoby się z kilku jednostek rejestrowych położonych w różnych obrębach. Po przetworzeniu i ujednoczeniu baz danych ASA z 2001 i 2011 r. stwierdzono, że obejmują one około 90% obrębów wiejskich (1649 z 1831), co stanowi 91% powierzchni obszarów wiejskich województwa (12,3 tys. km<sup>2</sup> z 13,5 tys. km<sup>2</sup>). Zatem zaprezentowany na podstawie owego źródła obraz struktury agrarnej nie jest badaniem pełnym i nie dotyczy on *stricto* gospodarstw rolnych, a jednostek rejestrowych, które zwykle są odpowiednikiem gospodarstwa, niekiedy zaś stanowią jego część.

W 2001 roku w obrębach wiejskich, które znalazły się w polu obserwacji urzędu marszałkowskiego istniało około 3130 tys. działek ewidencyjnych. Po upływie 10 lat w wyniku parcelacji i pomimo objęcia kilkunastu gmin procedurami scaleniowymi na analogicznym obszarze przybyło ponad 213 tys. działek.

Już w 2001 r. w 62% obrębów wykazanych w bazie ASA stwierdzono utrudnienia w mechanicznej uprawie gleby polegające na nadmiernym rozdrobnieniu, a w 30% obrębów – na nadmiernym wydłużeniu działek rolnych. W 55% obrębów istotnym ograniczeniem możliwości poprawy struktury agrarnej były skarpy i wąwozy. Nadmierne nachylenie terenu stanowiło zaś uciążliwość dla rolnictwa w ponad 60% obrębów.

W 2011 r. średnia powierzchnia działki rolnej wyniosła 0,69 ha, a na przeciętną jednostkę rejestrową przypadało ich aż 11, przy czym bardzo małe jednostki rejestrowe (o pow. 1-2 ha) składały się średnio z 4 działek, a małe (o pow. 2-5 ha) z 6 działek. W średniej wielkości jednostkach (5-10 ha) liczba działek rolnych wzrastała już do 10, zaś w dużych (pow. 10 ha) przeciętna liczba odrębnych pól wzrastała do 20.



**Tabela 2. Wyniki analizy skupień metodą *k*-średnich**  
**Table 2. The results of the *k*-means cluster analysis**

Wyszczególnienie/ Specification	Skupienie/Cluster			
	1	2	3	4
Średnia liczba jedn. rejestr. w obrębie/ Average number of registered units in the section	375	185	403	116
Średnia pow. jedn. rejestr. w obrębie/ Average area of the registered unit in the section	2,95	2,56	2,94	3,50
Średnia pow. działki ewid. w jedn. rejestr./ Average recorded plot area of the registered unit	0,27	0,60	0,12	1,12
Średnia liczba działek ewid. w jedn. rejestr. o pow. od 1.0001 do 2 ha/Average number of recorded plots of the registered unit for category area between 1.0001ha and 2 ha	7	3	15	2
Średnia liczba działek ewid. w jedn. rejestr. o pow. od 2.0001 do 5 ha/Average number of recorded plots of the registered unit for category area between 2.0001 ha and 5 ha	13	5	28	3
Średnia liczba działek ewid. w jedn. rejestr. o pow. od 5.0001 do 10 ha/ Average number of recorded plots of the registered unit for category area between 5.0001 ha and 10 ha	22	8	49	5
Średnia liczba działek ewid. w jedn. rejestr. o pow. powyżej 10 ha/ Average number of recorded plots of the registered unit for category area above 10 ha	43	18	54	8
Odszetek przypadków/Percent of cases [%]	12	45	5	38

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych ASA  
 Source: own study based on the ASA data

Zróżnicowanie obrębów pod względem przeciętnej powierzchni i liczby działek w poszczególnych klasach wielkości jednostek rejestrowych było na tyle duże, że problem ów zbadano szczegółowiej wykorzystując analizę skupień metodą *k*-średnich (tab. 2). Obręby o skrajnym rozdrobieniu znalazły się w skupieniu 1 i 3. Łącznie stanowiły one 17% ogółu. Skupienie drugie obejmowało te obręby, w których mniejsze jednostki rejestrowe wykazywały się umiarkowanym rozdrobieniem. Jednak i tutaj rozdrobienie było stosunkowo duże w średnich (po 8 działek na jednostkę) i dużych jednostkach rejestrowych (po 18 działek na jednostkę). Struktura taka wystąpiła w 45% badanych obrębów. Najlepszą sytuację odzwierciedlało skupienie 4 obejmujące 38% obrębów. Rozdrobienie można było uznać za akceptowalne, nawet w przypadku największych jednostek rejestrowych (o pow. powyżej 10 ha) nie przekraczało 10 działek. Niestety, z braku miejsca zaniechano przestrzennej interpretacji owych wyników.

Przechodząc od uogólnień do studiów przypadków stwierdzono, że w niemal 100 obrębach rozdrobienie przybierało postać skrajną. Na obszarach takich działka rolna miała powierzchnię porównywalną do małej lub przeciętnej działki budowlanej, a powierzchnia jednostki rejestrowej kształtowała się na poziomie 2,4 ha. W obrębach o tak dużym rozdrobieniu jednostka rejestrowa składała się średnio aż z 37 działek. Swoisty rekord został pod tym względem pobity w niektórych miejscowościach Podhala położonych w gminach Czarny Dunajec, Łapsze Niżne i Jabłonka oraz na południowych obrzeżach Krakowa w gminach Budzów i Wadowice. W regionach tych odnotowano kilkanaście obrębów, w których średnia powierzchnia działki rolnej osiągała jedynie 7-8 arów, a w przypadku jednego obrębu wynosiła ona nawet tylko 5 arów. Nawet bardzo małe jednostki rejestrowe (o pow. 1-2 ha) składały się średnio z 21 działek, a małe (o pow. 2-5 ha) – aż z 41. Średniej wielkości jednostki rejestrowe (5-10 ha) miały po 63 działki rolne. Ziemia największych (pow. 10 ha) była podzielona na średnio 85 odrębnych pól. Na północ od Zakopanego, w 1 z obrębów Czarnego Dunajca odnotowano gospodarstwo rolne o powierzchni 10,74 ha, które składało się z 148 działek ewidencyjnych. Z danych ASA wynikało, że nie był to przypadek odosobniony. W Małopolsce istniały bowiem nawet kilkudziesięciohektarowe gospodarstwa dotknięte podobnym problemem. W tym regionie ze względu na posiadany areal mogłyby one zapewne skutecznie konkurować na rynku ponadlokalnym, gdyby nie ich absurdalne wręcz rozdrobienie. Składały się one bowiem z dużej liczby działek: od 183 do nawet 387.

## Podsumowanie

W strukturze agrarnej województwa małopolskiego zaznacza się kilka zasadniczych problemów, z których pierwotnym jest zbyt duża liczba gospodarstw ogółem. Są one w konsekwencji zbyt małe, aby mogły zapewnić rolnikom satysfakcjonujące dochody. W pracy wykazano, że powierzchnia gospodarstw rolnych w Małopolsce jest z reguły bardzo niekorzystnie pofragmentowana na wiele małych pól, co skutecznie utrudnia racjonalną gospodarkę.

Problem wadliwej struktury agrarnej Małopolski ściśle wiąże się z żywotnością ekonomiczną tutejszych gospodarstw. W 2007 r. ponad 86% z niemal 280 tys. gospodarstw prowadzących działalność rolniczą charakteryzowało się wielkością ekonomiczną nieprzekraczającą 2 ESU. Ich funkcjonowanie jest w Małopolsce możliwe dzięki niskiej opłacie pracy własnej, całkowitemu lub częściowemu zaniechaniu odtwarzania majątku i dochodom z pracy najemnej uzyskiwanym przez rodziny rolnicze poza gospodarstwem.

Wydaje się, że w przypadku Małopolski zmiana struktury obszarowej powinna samoistnie przebiegać szybciej niż tam, gdzie struktura taka ukształtowała się już dawno w sposób uzasadniony ekonomicznie. Niestety struktura ta ma nadal charakter stagnacyjny.

Istotne wydaje się ograniczenie dalszej niekontrolowanej parcelacji ziemi rolniczej przez ustanawianie bardziej rygorystycznego prawa miejscowego w planach zagospodarowania przestrzennego. Pilne jest także stworzenie mechanizmów stopniowego zwiększania powierzchni gospodarstw rozwojowych (przez usankcjonowanie sprzedaży ziemi rolnej rolnikom i/lub formalnie zawierane wieloletnie dzierżawy).

W walce ze społeczno-ekonomicznymi skutkami rozdrobnienia można zastosować rozwiązania proste i dawno już sprawdzone. Dobrą receptą na wadliwą strukturę agrarną może być efektywniejszy system zachęt do zrzeszania się rolników posiadających małe gospodarstwa. Wbrew zakorzenionej w mentalności małopolskiego rolnika niechęci do wszelkich form kolektywizacji, integracja pozioma może bowiem stanowić kluczową kwestię w zakresie przetrwania i rozwoju małych gospodarstw rolnych.

### Literatura

- Głowacki J.** 2002: Stan rolnictwa polskiego przed akcesją do Unii Europejskiej. Biuro Studiów i Ekspertyz, Kancelaria Sejmu, Warszawa.
- Kapusta F.** 2003: Teoria agrobiznesu. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław.
- Korta G.** 2011: Scalenia gruntów w Małopolsce – osiągnięcia i wyzwania. Publikacja elektroniczna.
- Kotala A.** 2003: Rola grup producenckich w zwiększaniu skali produkcji i konkurencyjności gospodarstw rolnych Polski południowej. Wyd. AR w Krakowie. Rozwój agrobiznesu na obszarach wiejskich wobec integracji z Unią Europejską, Kraków.
- Moskal S.** 2003: Społeczno-gospodarcze przeobrażenia wsi i problemy rozwoju lokalnego w procesie polskiej transformacji ustrojowej. Wyd. AR w Krakowie. Rozwój agrobiznesu na obszarach wiejskich wobec integracji z Unią Europejską, Kraków.
- Musiał W.** 2008: Ekonomiczne i społeczne problemy rozwoju obszarów wiejskich Karpat Polskich. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa.
- Musiał W.** 2010: Determinanty rozwoju rolnictwa w regionach rozdrobnionych strukturalnie. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. XII, z. 2, 112-117.
- Musiał W., Otoliński E.** 2009: Rozważania nad potrzebą przemian gospodarstw rolniczych w regionach rozdrobnionych agrarnie. *Rocz. Nauk Rol.*, seria G, t. 96, z. 4, 147-154.
- Otoliński E.** 2007: Przemiany w strukturze agrarnej w Polsce południowej w latach 1996-2005. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. IX, z. 1, 224-228.
- Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 marca 2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków. Dz.U. 2001 r. Nr 38, poz. 454.
- Weiner J.** 2003: Życie i ewolucja biosfery. PWN, Warszawa.
- Woch F.** 2001: Optymalne parametry rozłogu gruntów gospodarstw rodzinnych dla wyżynnych terenów polski. Rozprawa habilitacyjna. *Pam. Puławski*, z. 127, Wyd. IUNiG.
- Zegar J.S.** 2009: Struktura obszarowa gospodarstw rolnych w Polsce. Stan i perspektywa zmian. *Dwumiesięcznik społeczno-polityczny Realia i co dalej...*, 1(10), Fundacja Rozwoju, Warszawa.
- [www.bip.minrol.gov.pl], Ekspertyza – IERiGZ.doc.

### Summary

*The article evaluates the agrarian structure of agriculture in Małopolskie Voivodeship. The study uses the data provided by the Local Data Bank of the Chief Statistical Office (GUS) and the data made available by the Department of the Environment, Agriculture and Geodesy of the Marshall Office of the Małopolskie Voivodeship. The discussion addresses agricultural land resources and the number of farms in each area category with the land fragmentation, its scale and potential effects in mind.*

#### Adres do korespondencji:

dr inż. Mariusz Dacko, dr inż. Aneta Dacko  
Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie  
al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków  
e-mail: m.dacko@ur.krakow.pl  
a.dacko@ur.krakow.pl